گۆڤاری قەڵای زانست

گۆڤارێکی زانستی وەرزی باوەڕپێکراوە لە لایەن زانکۆی لوبنانی فەرەنسی دەردەچێت-هەولێر-کوردستان-عێراق

بەرگی(١٠) – ژمارە(٢)، هاوین ٢٠٢٥

ژمارەی تۆماری نێودەڵەتی: ISSN 2518-6566 (Online) - ISSN 2518-6558 (Print)

سیاسەت و پلانی زمانی لە بۆتەی یاسای زمان و ڕۆڵیان لە پاراستنی پێگەی زمانی کوردیدا

م. ی. شاڵاو ساڵح حەمەغەریب

بەشی کوردی، کۆلێژی زمان ، زانکۆی سەڵاحەددین، هەولێر، هەرێمی کورستان، عێراق.

Shallaw.hamahamagharib@su.edu.krd

پ. د. مزگین عبدالرحمن احمد

بەشی کوردی، کۆلێژی زمان ، زانکۆی سەڵاحەددین، هەولێر، هەرێمی کورستان، عێراق.

Mizgin.abdurahman@su.edu.krd

زانیاریەکانی توێژینەوە

بەرواری توێژینەوە:

وەرگرتن:٢٠٢٤/١/٣

پەسەندکردن:٢٠٢٤/٢/٦

بڵاو کردنەوە:هاوین ٢٠٢٥

ووشە سەرەکییەکان

Language Policy, Language Planning, The Low of Language, Language Status, Language Prestige.

Doi:
10.25212/lfu.qzj.10.2.18

پوختە

لە دونیای ئێستادا بابەتەکانی سیاسەت، پلان و یاسای زمانی باسی هەنووکەیین و بواری جێی بایەخی توێژەران و زمانەوانانن. ئەم لایەنانە دەتوانن کاریگەری ئەرێنی یان نەرێنی بکەنە سەر زمانەکان و دەستیان هەیە لە پاراستن یاخود لەناوبردنی زمانێک یان چەند زمانێک. لەبەر ئەمەیە گرنگی تەواویان هەیە لە توێژینەوە زمانەوانیەکان و لە داڕشتنی سیاسەتی دەوڵەتان. ئەم توێژینەوەیە پوختەیەکی هەڵێنجراوە لە تێزێکی دکتۆرا بە ناونیشانی (پێگە و پایەی زمانی کوردی لە چوارچێوەی سیاسەتی زمانیدا). هەوڵدەدات لێرەدا هەر بوارەکانی (سیاسەت و یاسا)ی زمانی ڕونبکاتەوە و پەیوەندی و تەواوکاریەکانیان بخاتەڕوو. لە هەمانکاتیشدا ڕۆڵیان لە پاراستن/لەناوبردن و بەرزکردنەوە/نزمکردنەوەی پێگە و شکۆی زمانی کوردی دەربخات و پێشهات و دەرەنجامەکانی جێبەجێکردن و جێبەجێنەکردنی یاسای زمانەکان شیبکاتەوە. بە واتایەکی تر توێژینەوەکە پرژاوەتە سەر بابەتێکی گرنگ و هەستیاری ئەم قۆناغەی زمانی کوردی کە پێگەکەیەتی و مەبەستییەتی کاریگەری

گۆڤاری قەڵای زانست
گۆڤارێکی زانستی وەرزی باوەڕپێکراوە لە لایەن زانکۆی لوبنانی فەڕەنسی دەردەچێت-هەولێر-کوردستان-عێراق
بەرگی(١٠) – ژمارە(٢)، هاوین ٢٠٢٥
ژمارەی تۆماری نێودەڵەتی: ISSN 2518-6566 (Online) - ISSN 2518-6558 (Print)

یاسای زمانەکان وەکو قۆناغی دەستووری و تەواوکاری سیاسەت و پلانی زمانی لەسەر پێگەی زمانی کوردی لەڕووی جیبەجێکردن یان پێشێلکردنی ماددەکانی یاسای زمانە فەرمییەکانی هەرێمی کوردستان ڕوون بکاتەوە. تاکو بتوانێ ببێتە ڕوانگەیەک بۆ ئاراستەیەکی دروست بۆ دوارۆژی زمانی کوردی.

پێشەکی:

زمان، مرۆڤ و دەوروبەری بەیەکتر دەگەیەنێت، لە هەمان کاتیشدا ڕەنگدانەوەی ئەو بارە کۆمەڵایەتیەیە کە ئاخێوەرانی تێیدا دەژین. (محمد معروف، 1986: 114) واتە؛ لە هەموو کۆمەڵگایەکدا سروشت و قەبارەی هەرچۆنێك بێت، زمان ڕۆڵێکی گرنگ و سەرەکی تێدا دەبینێت.

(پێگە)ش بە واتای بارودۆخ و پلە و پایەی شتێک یان کەسێک دێت، کاتێک دەخرێتە پاڵ هەر شتێک یان هەر زاراوەیەک و وشەیەک، دۆخ و پلەی ئەو شتە ڕادەگەیەنێت. کەواتە؛ پێگەی زمانی بە واتای دۆخ و پلەی زمان دێت لە دەوروبەری بەکارهاتوو. بە واتایەکی تر بریتییە لە بەهای هەستپێکراوی زمانێکی دیاریکراو کە پەیوەندی بە سوودی کۆمەڵایەتی و بەهای بازاڕەوە هەیە و پشت بەو سیاسەت و پلان و یاسا زمانییانە دەبەستێت کە لە لایەن دەسەڵاتەوە پەیڕەودەکرێت و دەخرێتە بواری جێبەجێکردنەوە. لەم توێژینەوەیەدا هەوڵدراوە لە چوارچێوەی یاسای زمانی وەکو بۆتەی سیاسەت و پلانی زمانی سەیری پێگەی زمانی کوردی بکرێت.

بەشی یەکەم: ناساندنی توێژینەوەکە

١-١ گرنگی توێژینەوەکە:

گرنگی ئەم توێژینەوە لەوەدا خۆی دەبینێتەوە، کە دەبێتە بنەمایەک بۆ پێداچوونەوە بە یاسای زمانە فەرمییەکانی هەرێمی کوردستان و دووبارە دارشتنەوەی برگە و ماددەکانی لە دوای دانانی سیاسەتێکی زمانی تۆکمە بۆ زمانی کوردی و جێبەجێکردنی بە پێی پلانێکی ڕیک و پێک،

بۆ ئەوەی ببێتە شورایەکی پۆڵاین بۆ زمانی کوردی و لە فەوتان و لە ناوچوون بیپارێزێت. لە هەمانکاتیشدا پێگەی زمانەکە بە بەرزی بهێڵێتەوە و شکۆی پارێزراو بکات.

١-٢ گرفت و پرسیاری توێژینەوەکە:

پرسیارە سەرەکییەکانی ئەم توێژینەوەیە ئەوەیە کە ئایا سیاسەت و پلانی زمانی چین و پەیوەندییان بە یاسای زمانەوە چییە؟ لە هەمانکاتدا ئایا یاسای زمانی لە هەرێمی کوردستان هەیە و میکانیزمی جێبەجێکردنی چۆنن؟ ئایا پێگەی زمانی کوردی لەم چوارچێوەیەدا چۆنە؟. ئەم توێژینەوەیە هەوڵدەدا وەڵامی ئەم پرسیار و گرفتانە بداتەوە بە هێنانەوەی ماددەکانی یاسای زمانی و ڕەنگدانەوەیان لە کەتواری زمانی کوردیدا.

١-٣ ڕێبازی توێژینەوەکە:

توێژینەوەکە بە پێی ڕێبازی سیاسەتی زمانی ڕەخنەگرانە ئەنجامدراوە و هەوڵی داوە ماددەکانی یاسای زمانی لە لایەنی کارەکی توێژینەوەکەدا بهێنێتەوە و بە شێوازێکی ڕەخنەگرانە لەلایەنی جێبەجێکاری یاساکەوە شیکردنەوەیان بۆ بکات.

١-٤ ناوەڕۆکی توێژینەوەکە:

ئەم توێژینەوەیە لە پێشەکییەک و سێ بەشی سەرەکیی پێکدێ. لە بەشی یەکەمدا باسێکی کورتی ناساندنی پرسیار، میتۆد و گرنگی توێژینەوەکە خراوەتەڕو. بەشی دووهەم تەرخانکراوە بۆ باسێکی هەرسێ بابەتی (سیاسەت، پلان و یاسا)ی زمانی و پەیوەندی نێوانیان. لە کاتێکدا بەشی سێیەم بۆ باسکردنی پێگەی زمانی کوردی لەژێر کاریگەری یاسای زمانەکان تەرخانکراوە بە هێنانەی نموونەی جێبەجێکردن/جێبەجێنەکردنی بڕگەکانی یاسای زمانی. توێژینەوەکە بە ئەنجام و لیستی سەرچاوەکان، پوختەی توێژینەوەکە بە زمانی ئینگلیزی و عەرەبی کۆتایی هاتوە.

بەشی دوهەم: سیاسەت و پلانی زمانی لە بۆتەی یاسای زماندا

٢.١ چەمک و ناساندنی سیاسەتی زمانی:

زاراوەی سیاسەتی زمان بەرامبەر بە "Politicue Linguisticue" ی فەڕەنسی، "Language Policy" ی ئینگلیزی و "السياسة اللغوية" لە زمانی عەرەبیدا بەکاردێت.

دیاردەکە زۆر لە مێژە هەیە، بەڵام چەمکی سیاسەتی زمانی وەکو بابەتێکی زمانەوانی کۆمەڵایەتی، بە شێوە زانستییەکەی فراوانترە و سەرتاپای ئەو ڕێگایانەی لە بواری پەیوەندییەکانی نێوان زمان و ژیانی کۆمەڵایەتیدا دەگیرێنەبەر، بە تایبەتی لە نێوان زمان و ژیان لە کۆمەڵدا دەگرێتەوە. (دارا حەمید، ٢٠١٦: ٤٦) چەمکی "سیاسەتی زمانی" لەڕووی زانستییەوە، سەرتاپای ئەو ڕێگایانەیە، کە لە بواری پەیوەندییەکانی نێوان زمان و ژیانی کۆمەڵایەتی، بە تایبەتی لە نێوان زمان و ژیان لە کۆمەڵدا دەگیرێنەبەر. (لویس جان کالفی، ٢٠١٢: ١٥٢)

"سیاسەتی زمان" بوارێکی ئەکادیمی نێوان زانستەکانە. هەندێک لە زانایانی وەک "جۆشوا فیشمان" و "ئۆفیلیا گارسیا" بە بەشێک لە زمانەوانی کۆمەڵایەتی دەزانن. لە لایەکی دیکەوە، زانایانی دیکەی وەک "بێرنارد سپۆلسکی" و "ڕۆبەرت بی کاپلان" وەک لقێک لە زمانەوانی کارەکی سەیری دەکەن. پەیوەندی بە بوارەکانی تری وەک؛ ئایدۆلۆژیای زمان، زیندووکردنەوەی زمان و پەروەردەی زمان لە نێو ئەوانی تردا هەیە.

گۆڤاری قەڵای زانست
گۆڤارێکی زانستی وەرزی باوەڕپێکراوە لە لایەن زانکۆی لوبنانی فەرەنسی دەردەچێت-هەولێر-کوردستان-عێراق
بەرگی(١٠) – ژمارە(٢)، هاوین ٢٠٢٥
ژمارەی تۆماری نێودەڵەتی: ISSN 2518-6566 (Online) - ISSN 2518-6558 (Print)

هێڵکاری ژمارە (١) یەکتربڕینی سیاسەتی زمان و ڕێبازەکانی بەڕێوەبردن بە پشتبەشتن بە (Spolsky 2004-2009)

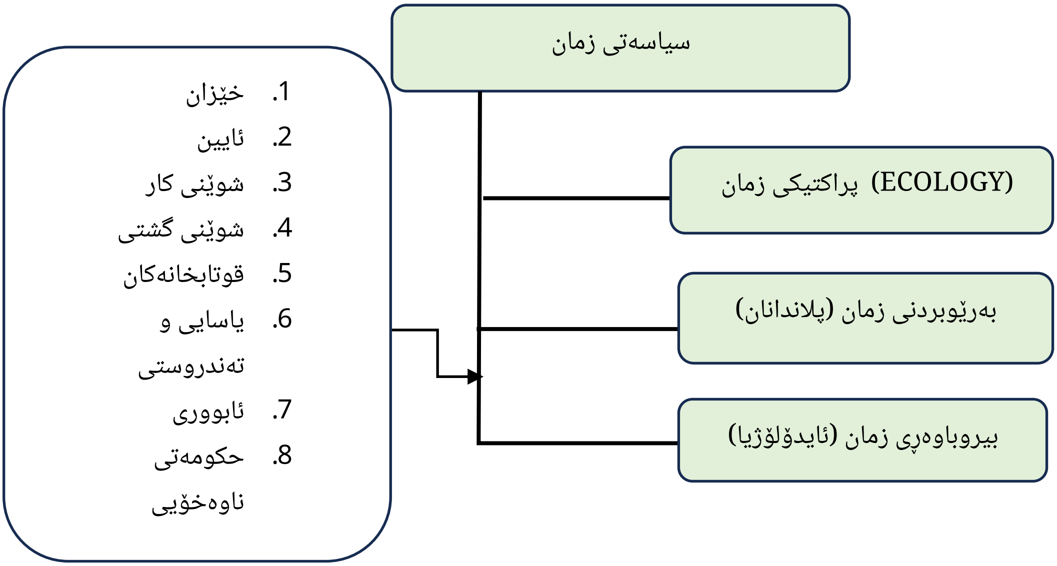

بە گوێرەی دەیڤید جۆنسۆن سیاسەتی زمان بریتییە لە میکانیزمێکی سیاسەت کە کاریگەری لەسەر پێکهاتە، ئەرک، بەکارهێنان، یان بەدەستهێنانی زمان هەیە و بریتییە لە:

1. ڕێسا فەرمیەکان - زۆرجار لە شێوەی بەڵگەنامەی نووسراودا دەردەچن، بە مەبەستی کاریگەریکردنی هەندێک گۆڕانکاری لە فۆرم، ئەرک، بەکارهێنان، یان بەدەستهێنانی زمان - کە دەتوانێت کاریگەری لەسەر دەرفەتی ئابووری، سیاسی و پەروەردەیی هەبێت.

2. میکانیزمە (نافەرمی)، شاراوەکان و ناڕاستەوخۆکان، پەیوەستن بە بیروباوەڕ و پراکتیکەکانی زمانەوە، کە دەسەڵاتی ڕێکخستنی بەسەر بەکارهێنان و کارلێکی زمان لەناو کۆمەڵگا و شوێنی کار و قوتابخانەکاندا هەیە.

3. نەک تەنها بەرهەمەکان بەڵکو پرۆسەکانی "سیاسەت" وەک کردارێک، نەک ناوێک، کە بەهۆی جۆراوجۆری بریکارەکانی سیاسەتی زمانەوە لە سەرانسەری چەندین چین لە دروستکردنی سیاسەت، لێکدانەوە، خۆبەدەستەوەدان، و نموونەسازیدا دەجووڵێنرێن.

گۆڤاری قەڵای زانست
گۆڤارێکی زانستی وەرزی باوەڕپێکراوە لە لایەن زانکۆی لوبنانی فەرەنسی دەردەچێت-هەولێر-کوردستان-عێراق
بەرگی(١٠) – ژمارە(٢)، هاوین ٢٠٢٥
ژمارەی تۆماری نێودەڵەتی: ISSN 2518-6566 (Online) - ISSN 2518-6558 (Print)

4- دەق و گوتارەکانی سیاسەت لە سەرانسەری چەندین دەوروبەر و چینەکانی چالاکیی سیاسەتدا، کە لە ژێر کاریگەری ئەو ئایدۆلۆژیا و گوتارانەی تایبەتن بەو دەورووبەرە. کۆمەڵە پێناسەیەک کە تادێت هەمەچەشن و فراوانتر دەبن، دیدگای نوێی داهێنەرانە پێشکەش دەکەن سەبارەت بەوەی کە دەتوانرێت بە سیاسەتی زمان هەژماربکرێت، بەڵام دەمێنێتەوە بزانرێت ئایا پێناسەی "سیاسەتی زمان" تا ئەو ڕادەیە درێژ دەکرێتەوە، کە هەموو ئەو لێکۆڵینەوە "کۆمەڵایەتی-زمانەوانی"انەی لە هەڵوێست و پراکتیکەکانی زمان دەکۆڵنەوە، بە لێکۆڵینەوەی سیاسەتی زمان دادەنرێت.(David Johnson, 2013:9)

"سیاسەتی زمانی" وەک وەڵامدەرەوەیەک بۆ ئەو کێشانەی لە وڵاتان دەهاتە بەردەم زمان، هاتە ئاراوە. بە تایبەتی دوای ئەوەی سەربەخۆییان بۆ دەگەڕیتەوە و لە ژێر چنگی داگیرکاری ڕزگارییان دەبێت. (ئازاد عەزیز ٢٠٢١: ١٧٢)

سیاسەتی کۆکردنەوە، وەرگێڕان و پۆلێنکردنی زمان لە ساڵی (١٩٨٨) دەستیپێکرد و کارەکە گەیشتە چڵەپۆپەی بە دەرکردنی بڵاوکراوەی (کۆمەڵە یاساکانی زمان لە جیهاندا) لەلایەن چاپخانەی زانکۆی (لاڤال) لە ساڵی (١٩٩٤)، بڵاوکراوەکە (٤٧٠) یاسای زمانی لەخۆدەگرێت. (تاریق جامباز، ٢٠١٤: ٧)

سەبارەت بە سنووری سیاسەتی زمانی سنورێکی بەرفراوانی هەیە و تەنیا لە زمانی کارگێڕی و ستاندارد و کاریگەری زماندا خۆی نابینێتەوە، بەڵکو تێکەڵ بە لایەنەکانی دیکەی زمان دەبێت، بۆیە پێویستە لایەنی دەسەڵات بە تایبەتیش دەسەڵاتی ئەو گەلانەی بەش بەشکراون و ژێر دەستەبوون، نموونە میللەتی کورد، فەلسەفەیەکی سیاسییان بۆ زمان هەبێت و لایەنی پەیوەندیدار لە ئەکادیمیان و زمانەوانەکان ڕابسپێرن بۆ ئەوەی گرنگی تەواو بە بەرەوپێشبردن و پاراستنی زمانەکە بدەن، چونکە شکۆی نەتەوە و شوناسەکەی بەندە بە مانەوە و بەرزی پێگەی زمانەکەوە. (خۆشناو عەزیز و عمر مەحمود، ٢٠١٧: ٩-١٠)

لەبەرئەوەی سیاسەتی زمان لە شێوازەکانی فەراهەمکردنی پەیوەندی نێوان زمان و کۆمەڵدا بەرجەستە دەبێت و بابەتێکی گشتگیر و فرەڕەهەندە، بوارەکانی زمانەوانی، ، کۆمەڵایەتی، شارستانی، ناسنامە، سیاسەت و ئابووری دەگرێتەوە(عبدالقادر الفاسی، ٢٠١٣: ١٨٥)، هەر بۆیە گەشەکردنی زمان ڕاستەوخۆ وابەستەیە بە بوونی سیاسەتی دروستی زمان و پلانێکی تۆکمە

گۆڤاری قەڵای زانست
گۆڤارێکی زانستی وەرزی باوەڕپێکراوە لە لایەن زانکۆی لوبنانی فەرەنسی دەردەچێت-هەولێر-کوردستان-عێراق
بەرگی(١٠) – ژمارە(٢)، هاوین ٢٠٢٥
ژمارەی تۆماری نێودەڵەتی: ISSN 2518-6566 (Online) - ISSN 2518-6558 (Print)

بۆ جێبەجێکردنی ئەو سیاسەتە، بە پێی ئەم بۆچوونە هەڵاوێرکردنی سیاسەتی زمان لە ڕەهەندەکانی پێکهاتە وستراکتۆری نەتەوە و کەلتوور، شارستانی، پێناسی نەتەوەیی و ئابووری سیاسەتێکی نەزۆک دەبێت و دەرئەنجامی سەرکەوتووی نابێت، چونکە زمان وابەستە و هەڵقوڵاوی ئەو ڕەهەندانەیە کە ئاماژەیان پێکرا. (دارا حەمید، ٢٠١٧: ٢٦٩)

٢.٢ پێناسەی سیاسەتی زمانی:

"سیاسەتی زمان" بە شێوەیەکی گشتی، هەوڵێکە بۆ پاراستن و گەشەپێدانی زمان و تاکەکانی کۆمەڵ ئاراستە دەکات، بۆ دروست بەکارهێنانی زمان. بە تایبەتی لەڕووی؛ فراوانکردنی ئەرکی زمان و بەکارهێنانی لە بوارە جۆراوجۆرەکاندا.

ئاسان نییە پێناسەیەک بۆ دەستەواژەی "سیاسەتی زمان" لە فەرهەنگێکدا بدۆزیتەوە، هەمان پێناسەش لە کتێبە چاپکراوەکاندا لەسەر بابەتەکە یان لەسەر بابەتەکانی پەیوەندیدار بدۆزیتەوە.

زمانەوانان چەندین پێناسەیان بۆ کردووە لەوانە؛ (لویس جان کالفی، ٢٠٠٨: ١١١) بەمشێوەیە پێناسەی زاراوەکە دەکات: (ئێمە سیاسەتی زمانی بە کۆی ئەو بژاردە و هۆشیاریانە هەژمار دەکەین، کە لە بواری پەیوەندییەکانی نێوان زمان و ژیانی کۆمەڵایەتیدا کاریان پێدەکرێت، بە تایبەتی لەنێوان زمان و ژیان لە سایەی نیشتیماندا)

(داوری اردکانی، ١٣٩٢: ١٨) لە پێناسەی سیاسەتی زمانیدا دەڵێت: سیاسەتی زمانی هزری گۆڕینی دەستانقەستی زمانە لەلایەن دەزگا فەرمییەکانەوە بەڕێوەدەچێت، واتە؛ ئەو چوارچێوەیە کەتیایدا بڕیاری سەبارەت بە زمان لێدەدرێت بە دوو مەبەستی سەرەکی، یەکەمیان؛ گۆڕین و لەناوبردنی زمانێک (چەند زمانێک) یان زارێک (چەند زارێک)، دووەمیان؛ پاراستن و پەرەپێدانی زمانێک (چەند زمانێک) یان زارێک (چەند زارێک). کەواتە؛ دەکرێت بوترێت سیاسەتی زمانی بریتییە لەو کاریگەرییانەی حکومەت و پێکهاتەکانی دیکەی کۆمەڵگە بە مەبەستی سەرپەرشتیکردن یان ئەندازیاریکردنی زمان پەیڕەویدەکەن. (سەعد قازی، ٢٠٢٠: ١٦)

گۆڤاری قەڵای زانست
گۆڤارێکی زانستی وەرزی باوەڕپێکراوە لە لایەن زانکۆی لوبنانی فەرەنسی دەردەچێت-هەولێر-کوردستان-عێراق
بەرگی(١٠) – ژمارە(٢)، هاوین ٢٠٢٥
ژمارەی تۆماری نێودەڵەتی: ISSN 2518-6566 (Online) - ISSN 2518-6558 (Print)

(Kaplan & Baldauf, 1997:216-217) "سیاسەتی زمان" وەک بەشێکی گەورەتر لە پلانی زمان پێناسەی دەکەن و دەڵێن: بریتییە لە چەند بیرۆکەیەک، یاسایەک، ڕێکخەرێک، دەستوورێک و جێبەجێکردنێک (ئەم جێبەجێکردنە دەچێتە ناو پلانی زمانەوە) بە مەبەستی بەدەستهێنانی گۆڕان لە زمانی پلان بۆ دانراو لە کۆمەڵگاکاندا.

ئەم توێژینەوەیە وا سەیری "سیاسەتی زمان" دەکات، کە بریتییە لە داڕشتنی بنەماکانی چۆنیەتی بەڕێوەبردنی زمان (زمانێک) پەیوەندی بە هەوڵە فەرمییەکانەوە هەیە، بۆ کاریگەریکردن لەسەر دۆخ (پێگە) و بەکارهێنانی زمانێک یان چەند زمانێک. واتە؛ میکانیزمێکی سەرەکییە بۆ ڕێکخستن و بەڕێوەبردن و دەستکاریکردنی ڕەفتارەکانی زمان و بەکارهێنانەکانی لە کۆمەڵگادا.

بە واتایەکی تر "سیاسەتی زمان" ئاماژەیە بۆ ئەو پرەنسیپ و ئامانج و ڕێوشوێنە ئاشکرا یان ناڕوونانەی کە ڕێنمایی بەکارهێنانی زمانەکان لە کۆمەڵگە، دامەزراوەیەک، یان دۆمەینێکی دیاریکراودا دەکەن. سیاسەتی زمان دەتوانرێت لە لایەن ئەکتەرە جیاوازەکانەوە دابڕێژرێت و جێبەجێ بکرێت، وەک حکومەت، ڕێکخراو، کۆمەڵگا، یان تاک. سیاسەتی زمان دەتوانێت کاریگەری جۆراوجۆری هەبێت لەسەر دیمەنی زمانەوانی و فرەچەشنی و ئیکۆلۆژیای ناوچەیەک یان گروپێک. بۆ نموونە؛ دەتوانێت هەندێک زمان بەرەوپێش ببات، یان سەرکوتی بکات، مافی زمانەوانی بدات، یان ڕەتیبکاتەوە، یان فێربوون و پاراستنی زمان پەروەردە بکات یان ڕێگری بکات.

٢.٣ جۆرەکانی سیاسەتی زمانی:

سیاسەتی زمان ئەوەیە کە حکومەت یان بە فەرمی لە ڕێگەی یاسادانان، بڕیارەکانی دادگا یان سیاسەتەوە دەیکات، بۆ دیاریکردنی چۆنیەتی بەکارهێنانی زمانەکان، پەرەپێدانی تواناکانی زمان یان بۆ دامەزراندنی مافی تاک یان گروپەکان بۆ بەکارهێنان و پاراستنی زمانەکان.

مەودای سیاسەتی زمان لە بورای پراکتیکدا لە دەوڵەتێکەوە بۆ دەوڵەتێکی تر جیاوازە. ڕەنگە ئەمەش بەو ڕاستییە ڕوونبکرێتەوە، کە زۆرجار لەسەر بنەمای هۆکاری مێژوویی دادەڕێژرێت. ئەم توێژینەوەیە چۆن ئەوەی خستەڕوو کە زیاتر لە پێناسەیەک بۆ سیاسەتی زمان هەیە.

گۆڤاری قەڵای زانست
گۆڤارێکی زانستی وەرزی باوەڕپێکراوە لە لایەن زانکۆی لوبنانی فەرەنسی دەردەچێت-هەولێر-کوردستان-عێراق
بەرگی(١٠) – ژمارە(٢)، هاوین ٢٠٢٥
ژمارەی تۆماری نێودەڵەتی: ISSN 2518-6566 (Online) - ISSN 2518-6558 (Print)

ئەوەش ڕوون دەکاتەوە، کە زیاتر لە جۆرێک لە سیاسەتی زمان هەیە. ئەو بنەمایانە چین وڵاتان زمانی فەرمی خۆیانی پێ هەڵدەبژێرن؟ کاریگەری نەتەوەیی لەسەر زمانەکە چییە؟
ئەمانە دەبنە بنەمایەکی بەسوود بۆ هێڵکاریکردنی جۆرە جیاوازەکانی سیاسەتی زمان و کۆمەڵە دووبەرەکییەکان. مۆدێلی ئەم خشتەیە وەک خاڵی دەستپێک و تاقیکاری پێشکەش دەکرێت نەک چوارچێوەیەکی یەکلاکەرەوە.

خشتەی (١) جۆرەکانی سیاسەتی زمانی

دەستپێک	***سەرەوە بۆ خوارەوە*** ئاستی "ماکرۆ"/فراوان لە سیاسەت کە لەلایەن هەندێک دەزگا یان کەسی حوکمڕان یان دەسەڵاتدارانەوە پەرەی پێدراوە	***خوارەوە بۆ سەرەوە*** ئاستی "مایکرۆ"/بچووک یان بنەڕەتی سیاسەت دروستکراوە بۆ کۆمەڵگە و لەلایەن کۆمەڵگەوە کاریگەری لەسەر دروست دەکرێت
واتە و ئامانجەکان	***ئاشکرا*** بە ئاشکرا لە دەقی سیاسەتی نووسراو یان قسەکردندا دەربڕدراوە	***نهێنی*** بە مەبەست لە ئاستی ماکرۆ (تەبایی) یان لە ئاستی مایکرۆ (تێکدەر)دا شاراوەتەوە
بەڵگەنامەسازی	***بە ڕوونی*** بە فەرمی لە دەقی سیاسەتی نووسراو یان قسەکردندا بەڵگەدار کراوە	***بە ناڕوونی*** بەبێ یان سەرەڕای دەقی سیاسەتی فەرمی ڕوودەدات

٢.٤ ئامانجەکانی سیاسەتی زمانی:

زۆرێک لە وڵاتان سیاسەتی زمانییان بەو ئامانجە داڕشتووە، کە پشتیوانی لە زمانێک یان چەند زمانێک بکەن یاخود کۆسپ بخەنە بەردەمیان. واتە؛ دەکرێت بگوترێت، مەبەست لە سیاسەتی زمانی، ئەو سیاسەتەیە کە دەوڵەتێک یاخود لایەنێک بۆ پاڵپشتیکردن و هاندانی زمانێک، چەند زمانێک، شێوەزارێک یان چەند شێوەزارێک بۆ ئەوەی ببنە زمانی فەرمی و کارگێڕی، یان بە

پێچەوانەوە، ڕێگەگرتن و تەگەرە خستنە بەردەمیان بۆ ئەوەی سنووردار بکرێن و بەکارنەهێرێن، پەیڕەویدەکات. (کولماس، ٢٠٠٩: ٩٦٧)

ئامانجەکان دەچنە خانەی پلانی ستراتیژی نەتەوەییەوە، لە خوارەوە گرنگترین ئامانجەکانی پلانی زمانی دەخرێتەڕوو:

1. گرنگیدان و بەخشینی مافی پێشینەیی (ئەولەویەت) بە هەردوو باری ئەرێنی و نەرێنی بەو زمانەی سیاسەتەکەی بۆ داڕێژراوە. (دارا حەمید، ٢٠١٦: ٤٦)
2. یەکخستنی وشە و زاراوەکانی زمانەکە و پاراستنیان لە لەناوچوون و فەوتان لە لایەک و داتاشین و دانانی وشە و زاراوەی پێویستی ڕۆژگار.
3. ڕاهێنانی بەکارهێنەران (ئاخێوەران)ی زمانەکە بە تایبەتی لە توێژی منداڵ و هەرزەکاران لەسەر شانازیکردنیان بە زمانەکەیان و سەیرکردنی بە پیرۆز و گەورەییەوە.[1]
4. لە بازنەی نەتەوەییدا، ئامانجی بەرزکردنەوەی پێگە و پایەی زمانە. واتە؛ دەیەوێت زمان بە ڕێکوپێکی لە هەموو بوارەکاندا بەکاربهێنرێت، بۆ پاراستنی لە هەڕەشە و فشارەکانی زمانە باڵادەستەکان. بە هەمان شێوە دیاریکردنی پێگەی زمانی دایک لە بەرامبەر پێگەی زمانەکانی دیکە لە سیستەمی خوێندن، ڕاگەیاندن، فێرکردن و لای ئاخێوەران. (ئومێد بەرزان، ٢٠١٦: ٩)
5. ئامانجی سەرەکی پاراستنی زمانی پلان بۆ داڕێژراوە، ئامرازێکی پێویستە بۆ بەرەوپێشچوون و گەشەسەندنی بەردەوامی زمان. (ئازاد عزیز، ٢٠٢١: ١٧٤-١٧٥)
6. سیاسەتی زمان مەبەستییەتی چارەسەری کێشەکانی کردەی پەیوەندی و لێکگەیشتن (ئەگەر هەبێت) لەناو کۆمەڵدا بکات. چارەسەرکردنەکەش لە ڕێگای شیکردنەوە و ڕێکخستنی زمانەوە دەبێت. (محەمەد مەحوی و شاخەوان جلال، ٢٠١٤: ١٤٥)
7. دەرکردنی ئەو یاسایانەی پارێزگاری لە زمان دەکەن و لە فەوتان دەیپارێزن.

[1] نەک بە پێچەوانەی ئەوە، وەکو ئەوەی لە ئێستادا ئاخێوەرانی زمانی کوردی شانازی بە بەکارهێنانی زمانی ئینگلیزی دەکەن لە بری زمانی کوردی.

٢.٥ پەیوەندی و جیاوازی نێوان پلانی زمانی و سیاسەتی زمانی:

زاراوەی جۆراوجۆر وەک ڕێکخستنی زمان، سیاسەتی زمان و پلاندانانی زمان زنجیرەیەکی فرەلایەنەی چالاکییەکانن کە پرۆسەی جیاوازیان تێدایە. ئەمانە بە گوێرەی ئەوەی کە ئایا دەستێوەردانەکە لە بیرۆکەی کۆنکرێت پێکدێت یان پلانێکی ئەبستراکت بۆ کردار، ئایا چالاکییە ئاماژەپێکراوەکان ئامانجیان نۆرمەکانی زمانە یان پێگەی زمانەکە و هەروەها بە پێی سروشت و قۆناغی دەستێوەردانەکە دەگۆڕێت.

ئەم دوو چەمکە (پلان و سیاسەت)ی زمانی لە کوردی و زۆربەی زمانانی تر، زۆر کات لە شوێنی یەکتر یاخود وەکو هاوواتایەکی یەکتر بەکاردەهێنرێن. بەڵام زمانەوانان جیاوازییان لە نێوانیان کردووە سنوور و دەستپێک و کۆتایی کاری هەر یەکێکیان دیاریکردووە، هەرچەندە زۆر کات ئەوەندە تێکەڵ بەیەک دەبن و تەواوکاری یەکدی دەبن، جیاکردنەوەیان لەیەکتری ئەستەم دەکات.

زۆرێک لە زمانەوانان "پلاندانانی زمان" بۆ جێبەجێکردن و وەک هەنگاوێکی کۆنکرێتی "سیاسەتی زمان" و "سیاسەتی زمانی"ش بۆ بناغە و دەستووری پلانی زمانی" بەکاردەهێنن.

بە بڕوای "هۆگن" کە دەستەواژەی "پلاندانانی زمان"ی هێنایە ناو زمانەوانی، " پلاندانانی زمان" وەک چالاکیەکی میتۆدۆلۆژی تێدەگات کە لە پەرەپێدانی زمانەکاندا بۆ دروستکردنی زمانە نیشتمانی و نێودەوڵەتییەکان ئەنجام دەدرێت. (Haugen, 1972: 309)

لە ئەنجامدا "پلاندانانی زمان" زاراوەیەکە بە مانایەکی فراوان بەکاردێت. پلاندانانی زمان، پێکدێت لە کارێک کە ئامانج لێی کێشەیەک بێت و بە ئاراستەی چارەسەرکردنی ئەو کێشەیە ئەنجام بدرێت. لەکاتێکدا ڕێبازگەلێک هەن کە پلاندانانی زمان وەک بەشێک لە سیاسەتی زمان دەبینن، بە پێچەوانەوە، توێژەر هەن کە سیاسەتی زمان بە بەشێکی دانەبڕاو لە پلاندانانی زمان دەزانن.

لە نێو ئامانجەکانی زمان لە سیاسەتی زماندا، پاککردنەوە و بوژاندنەوە و چاکسازی و ستانداردکردن و مۆدێرنیزەکردنی زمان جێگەی سەرەکی دەگرێتەوە، بەڵام لە پراکتیکدا ئەستەمە هەموو پەیوەندییەکان هاوسەنگ بن. زۆربەی ناتەباییەکان لە پلاندانانی زمانی پراکتیکیدا لە ململانێی بەرژەوەندییەکان سەرهەڵدەدەن.

گۆڤاری قەڵای زانست
گۆڤارێکی زانستی وەرزی باوەڕپێکراوە لە لایەن زانکۆی لوبنانی فەڕەنسی دەردەچێت-هەولێر-کوردستان-عێراق
بەرگی(١٠) – ژمارە(٢)، هاوین ٢٠٢٥
ژمارەی تۆماری نێودەڵەتی: ISSN 2518-6566 (Online) - ISSN 2518-6558 (Print)

لەسەر ئامانجەکانی پلاندانانی زمان پرۆسەکانی پلاندانانی زمان لە مۆدێلی "هۆگن" دەتوانرێت بە چوار قۆناغ تایبەتمەند بکرێت؛ (هەڵبژاردن، کۆدکردن، جێبەجێکردن، پرۆسێسکردن) و دەتوانرێت لەم چوارچێوەیەدا جێبەجێبکرێت. "هارمان" ڕەهەندی پلاندانانی پرێستیژ بۆ پلاندانانی زمان زیاد دەکات.

ڕێکخستنی زمان چەمکێکە کە کۆمەڵە چالاکییە هۆشیارەکانی پەیوەست بە پێکهاتە و پێگە و بەکارهێنان و کارکردنی زمانەکان لەخۆدەگرێت. قۆناغی یەکەمی ڕێکخستنی زمان بریتییە لە پرۆسەی هەڵسەنگاندن کە ئامانج لێی دیاریکردنی کێشەکانی زمان و زمان-کۆمەڵگەیە. قۆناغی داهاتوو کۆنکرێتترین قۆناغە کە مەبەست لێی دیاریکردنی ئامانجەکان و ڕێکخستنی چالاکییەکانە.

"سپۆڵسکی" پلاندانانی زمان بە بەردەوامی سیاسەتی زمان نازانێت، بەڵکو بە ڕێکوپێکییەکی ناوخۆیی، بە بەشێک لەو سیاسەتە.

"سپۆڵسکی" سیاسەتی زمان بەم شێوەیە پێناسە دەکات: "نەک تەنها ڕاهێنانی ستراتیژی، دەسەڵاتی سیاسی دەوڵەت، بەڵکو لە ئاستێکی خوارەوەی خێزان، شوێنی کار، پەروەردە، دامەزراوە ئاینییەکان و هتد، وەک هەڵبژاردنی زمانی مرۆڤەکان لە ژیانی ڕۆژانەدا هەڵدەسەنگێندرێت.(Mtholeni N. Ngcobo, 2007:7) ئاماژەی داوە بە (Spolski, 2009: 5)

هەروەها سیاسەتی زمان ئەو پرۆسەیە دەگرێتەوە کە دەوڵەتە نەتەوەییە مۆدێرنەکان لە پێناویدا ناسنامە و ئەرکە پەیوەندییەکانی زمان بەکاردەهێنن، بۆ پێکهێنانی زمانێکی هاوبەش و شوناسێکی نەتەوەیی. بۆیە دەگوترێت؛ سیاسەتی زمان بریتییە لە کۆمەڵێک بڕیار و چالاکیی کە ئامانجیان ئەو زمانانەی لە یەکەیەکی سیاسیدا قسەیان پێدەکرێت، بوارەکانیان، گەشەکردن و بەکارهێنانیان. تایبەتمەندی سەرەکی سیاسەتی زمان ئەوەیە کە لە شێوەی دەستێوەردانێکی هۆشیارانە و ئامانجدار لە دەرەوە وەدی دێت. ئەم دەستێوەردانە دەرەکیانە بە شێوەیەکی سەرەکی سەرنج دەخەنە سەر پێکهاتەی ناوخۆیی و فەرهەنگ و وشەسازی زمانێک. لە لایەکی دیکەوە، ئەو بیرۆکانەی کە لەم قۆناغەدا سەبارەت بە پلاندانانی زمان دەربڕدراون، لە

گۆڤاری قەڵای زانست
گۆڤارێکی زانستی وەرزی باوەڕپێکراوە لە لایەن زانکۆی لوبنانی فەرەنسی دەردەچێت-هەولێر-کوردستان-عێراق
بەرگی(١٠) – ژمارە(٢)، هاوین ٢٠٢٥
ژمارەی تۆماری نێودەڵەتی: ISSN 2518-6566 (Online) - ISSN 2518-6558 (Print)

ڕادەبەدەر نزیکن لەو ڕێبازەی کە ئەمڕۆ بە سیاسەتی زمان دادەنرێت. (Elchin (Ibrahimov, 2023,125

کەواتە؛ پلان و سیاسەتی زمانی پەیوەندییەکی توند و تۆڵ لە نێوانیاندا هەیە، هەمیشە کارکردنیان پێکەوەیە و تەواوکەری یەکترن، چونکە "سیاسەتی زمان"بڕیار و ئامانجە، لە کاتێکدا پلانی زمانی جێبەجێکردنی بڕیارەکە و زەمینەسازییە بۆی. بۆیە دەکرێت بوترێت، لە پشت هەر سیاسەتێکی زمانیی سەرکەوتووەوە پلانێکی تۆکمە و پتەو هەیە، کە لەلایەن شارەزایان و پسپۆڕانەوە ئاراستەکراوە بۆ جێبەجێکردن لەلایەن دەسەڵاتی جێبەجێکارەوە.

پلانی زمانی؛ قۆناغی کردەیی سیاسەتی زمانییە و جێبەجێکردنیشی لەسەر بنەمای شەنگەستەکانی سیاسەتی زمانی دەبێت. دەگوترێت، کە سیاسەتی زمانی قۆناغێکی پێش پلانی زمانییە، بەڵام دەشگونجێت هاوکێشەکە پێچەوانە ببێتەوە، بە تایبەتی لە کۆمەڵگای فرەزمانیدا. لەم بارودۆخەدا سوود لە بۆچوون و تێڕوانینی زمانەوانانی کۆمەڵایەتی کە بایەخ بە زمانی نەتەوەیی دەدەن وەردەگیرێت و بە شێوازێکی زانستی بە پشت بەستن بە پلانێکی تۆکمەی زمانی، سیاسەتی زمانی دادەڕێژن. (هەژار حوسێن و مستەفا ڕەزا، ٢٠١٩: ٥٢٤) ئاماژەیان بە (دارا حەمید،٢٠١٦: ٤٦-٤٧) کردووە.

جیاوازی نێوانیان لایەنی "تیۆری" و "کارەکی"یە، بۆ نموونە کاتێک وڵاتێک بڕیار دەدات (زمانێک/چەند زمانێک) یان (زارێک/چەند زارێک) ببنە زمانی نیشتیمانی یان زمانی فەرمی و کارگێڕی وڵات. ئەمە لایەنی تیۆرییە و دواتر بەپێی پلان و بەرنامەیەک ئەم بڕیارە جێبەجێدەکرێت، ئەمەش بریتییە لە لایەنی کارەکییەکە. هەندێجاریش بڕیارەکان بە ڕەمزی هەر لە قاڵبی تیۆریدا دەمێننەوە و جێبەجێ ناکرێن. واتە دەبنە سیاسەتێکی زمانی ناکام و مردوو. (لویس جان کالفی، ٢٠٠٨: ٢٢٢) هەر بۆیە یەکێک لە لایەنە گرنگەکانی بینای سیاسەتی زمانی و هەڵسەنگاندنی، لێکۆڵینەوەیە لە پلانی زمانی، کە بە ئامانجی گۆڕینی لە تیۆرییەوە بۆ چەند جێبەجێکردنێکی کرداری هاتووەتە کایەوە.

کەواتە ئامانجەکانی سیاسەتی زمانی تەنیا لە ڕێگەی بنەماکانی پلانی زمانییەوە بەدیدێن و سەرکەوتن بەدەست دەهێنن.

گۆڤاری قەڵای زانست
گۆڤارێکی زانستی وەرزی باوەڕپێکراوە لە لایەن زانکۆی لوبنانی فەرەنسی دەردەچێت-هەولێر-کوردستان-عێراق
بەرگی(١٠) – ژمارە(٢)، هاوین ٢٠٢٥
ژمارەی تۆماری نێودەڵەتی: ISSN 2518-6566 (Online) - ISSN 2518-6558 (Print)

لەبەر ئەم پەیوەندی و تەواوکارییەی نێوان ئەم دوو بوارە، ئەم توێژینەوەیە بایەخ بە هەردووکیان دەدات و لەگەڵ ئەوانیش یاسای زمانی کە قۆناغی بڕیارەکانی حکومەت و دەسەڵاتی بڕیاردانانە. دەکاتە بنەما بۆ بنیاتنانی بیر و بۆچوونەکانی لەم چوارچێوەیەدا و شیکردنەوەکانی لە ڕوانگەی ئەوانەوە ئەنجام دەدات.

بەشی سێیەم: پێگەی زمانی کوردی لە چوارچێوەی یاسای زمان

ئەوەی لە بەشی دوهەمدا خرایەڕو پێشگریمانەی پڕاگماتیکی بو بەپێی ڕەهەندی کۆزانیاریی و دەوروبەری هاوبەش کە لە پڕاگماتیکی کۆن و نوێدا ڕۆلی بەرچاویان هەبوە لە شیکردنەوە و لێکدانەوەی گوتنە پێشگریمانە کراوە پڕاگماتیکییەکاندا، بۆیە لە بەشی سێیەمدا بابەتی پێشگریمانەی پراگماتیکی و شیکاری چەند نمونەیەک بەپێی تیۆرە واتاییەکان دەخەینەڕو.

٣.١ پەیوەندی پێگەی زمانی بە بواری ڕامیاری و سیاسییەوە:

پێگەی زمانی پەیوەندییەکی بەهێزی لەگەڵ بواری سیاسەت هەیە. سیاسەتی هەر گەل و میللەتێک پێویستە پەرە بە پێگەی زمانەکەی بدات و بەرزی بکاتەوە لە پێناو مانەوەی خۆی، چونکە ئەگەر هاتوو پێگەی زمانەکەی لاواز بوو یاخود بەرەو لەناوچوون هەنگاوی نا، ئەوکات جێگایەک بۆ سیاسەتێک نامێنێتەوە.

ئەگەر سەیری سیاسەتی سەرکردەکانی کورد و و شۆڕشەکانی بکرێت، تێبینی ئەوە دەکرێت، کە هەمووی لە پێناو چەسپاندنی زمان و سنوور بووە. بێگومان سنووریش هەر بە زمان دیاری دەکرێت، ئەگەر ئاخێوەرێکی کوردت نەبێت لە هەر شوێنێک کەواتە سنووریشت نییە لەو شوێنە.

سیاسەت لۆژیک و داناییە هەڵەی سیاسەتمەدار لە مەیدانی سیاسەتدا چارەنووسی گەل و نەتەوەیەک بەرەو لێژی دەبات.

لەژێر ڕۆشنایی ئەم بیرۆکەیە دەبێت گەشە بە پێکهاتەکانی نەتەوەیی بدرێت و بەهێز بکرێن لە بەرامبەر نەیارانی نەتەوە و نیشتیمان، بۆ نموونە؛ "گەشەپێدانی زمانی دایک و گرنگیدان بە پێگەکەی بە تایبەتی لای ئاخێوەرانی کورد" (محەمەدئەمین گەناوی، ٢٠١٧) پێیوایە ئەوەی لە

گۆڤاری قەڵای زانست
گۆڤارێکی زانستی وەرزی باوەڕپێکراوە لە لایەن زانکۆی لوبنانی فەرەنسی دەردەچێت-هەولێر-کوردستان-عێراق
بەرگی(١٠) – ژمارە(٢)، هاوین ٢٠٢٥
ژمارەی تۆماری نێودەڵەتی: ISSN 2518-6566 (Online) - ISSN 2518-6558 (Print)

کوردستاندا دەگوزەرێت پێچەوانەی ئەمەیە، چونکە لایەنی سیاسی و دەسەڵات دەستیان داوەتە سیاسەتی تواندنەوە و پووچکردنی زمانی کوردی و نزمکردنەوەی پێگەکەی لە چاو زمانانی بێگانەی وەکو "ئینگلیزی و عەرەبی". ئەم پڕۆژە ترسناکە بەردەوامی هەیە و بێدەنگ بوونمان بە نەبوون "دانەنانی" سیاسەت و پلانێکی تۆکمە بۆ پاراستنی زمانی کوردی و بەرز ڕاگرتنی پێگەکەی هاوکار دەبین بۆ لەناوبردنی زمانەکە بە زمانێکی تر. نەمان و لەناوچوونیش واتە نەمان و لەناوچوونی نەتەوەیەک، کەلتوور و شارستانیەتێک.

بڕیارە سیاسییەکان دەبنە هۆی هەڵبژادنی زمانێک وەک زمانی فەرمیی وڵاتێک یان ناوچەیەک هەروەها دەبنە هۆی فەرمیکردنی زارێکی ناوچەیی و بەرزکردنەوەی پێگەکەی بۆ بوون بە زمانی فەرمی. کەواتە گومان لە بوونی گرنگی سیاسەت لەسەر پێگەی زمانی نییە، هەر لەبەر ئەوەشە سیاسەتی زمانی دادەڕێژرێت بۆ پاراستن یاخود لەناوبردنی زمانێک یان زارێک.

٣.٢ یاسای زمان، قەوارەیەک بۆ سیاسەتی زمانی:

وەک لە پێشتر باسکرا سیاسەتی زمانی بە شێوەیەک لە شێوەکان پلان بۆ زمان یان زارێک دادەنێت و بە زمانی فەرمی وڵات دەستنیشانی دەکات بۆ ئەمەش پێویستی بە هێزی یاسا دەبێت، تاکو لە چوارچێوەکەیدا بیچەسپێنێت و خۆی تێدا بەرجەستە بکات. (سەلام ناوخۆش) پێی وایە سیاسەتی زمان دەبێت بە قەوارەیەک، کە سیاسەتی زمانی تێدا دەپارێزرێت. ئەو زمانە فەرمی(یان)ەش کە دەستنیشاندەکرێت، وێنە و ناسنامەیەکی یاسایی بە وڵاتەکە دەبەخشێت. (سەلام ناوخۆش،٢٠١٠: ٢٤-٢٥) هەندێک لەوەش سەرتر دەڕۆن، بۆ نموونە؛ (تاریق جامباز، ٢٠١٤: ١٦٩) دەڵێت؛ دەکرێت بوترێت، سیاسەتی زمان و یاسای زمان هاوتای یەکترن، چونکە زمان دەبێتە بەشێک لە هزر و بیری هەر تاکێکی نەتەوە. بۆیە زمان ئاسایشی نەتەوەییە و بە بێ هەستی نەتەوەیی لە چوارچێوەی سیاسەتی زمانی ئەنجام نادرێت.

دارشتنی "یاسای زمان" بە بێ شرۆڤەکردن و لێکدانەوەی هەردوو لایەنی "سیاسەت و پلانی" زمانی پرۆژەیەکی ناتەندروست و ناتەواو بەرهەمدێت. (دارا حەمید، ٢٠١٧: ٢٦٨) هەندێکیش قۆناغی یاسادانان بە یەکێک لە قۆناغەکانی سیاسەتی زمانی لە قەڵەم دەدەن و پێیان وایە، بریتییە؛ لەو یاسا و دەستوورانەی ئەنجوومەنی یاسادانان لە وڵاتدا دایان دەنێت، ئەو یاسا و

دەستوورانەش کەوا لە دامەزراوە و بەڕێوەبەرایەتییەکانی دەوڵەتەوە دەردەچن، چەند شێوەیەک وەردەگرن، (یاسای زمان) لە دەوڵەت و هەرێمێکی دیاریکراو یەکێکە لەوانە. (ئازاد عەزیز، ٢٠٢١: ١٧٩) ئاماژەی بە (محمود حجازی،٢٠٠٨: ٣٩) کردووە.

سەبارەت بە پێناسەی یاسای زمانیش، ئاماژە بۆ ئەوە دەکرێت، کە بریتیە لە بە فەرمیکردنی زمانێک یان چەند زمانێک لە (دەوڵەتێک، هەرێمێک، سنوورێکی جوگرافی دیاریکراو)دا. بە واتایەکی تر "یاسای زمانەکان" بە فەرمی ناساندن و پاراستنی زمانێک/چەند زمانێکە و هۆکارێکە بۆ پێکەوەژیان و ڕێزلێکگرتنی نەتەوەکان لە قەوارەیەکی سیاسی و سنوورێکی جوگرافی دیاریکراودا. بەمەش یاسای زمان، پێویستییەکی گرنگی زمانەکان دەبێت و پارێزەری شکۆی زمانە و یەکێک لە ئامانجە سەرەکیەکانی پاراستن و برەدانە بە زمان. بە بێ بوونی ئەم یاسایە دۆخێکی ئاڵۆز لە بەڕێوەبردنی کاروباری وڵات و دامودەزگا و ناوەندەکانی خوێندندا ڕوودەدات، کە دواتر بە زیانی زمان/زمانەکان لەوسنوورە جوگرافییەدا دەشکێتەوە. (دارا حەمید، ٢٠١٧: ٢٦٦-٢٦٧)

یاسای زمان میکانیزمی بە فەرمیکردنی سیاسەت و پلانی زمانە، چونکە لە چوارچێوەی یاسای زماندا وردەکارییەکانیان دەخرێتە قۆناغی جێبەجێکردن و کارەکیکردنەوە. سەبارەت بە زمانی کوردی یاسای زمانە فەرمییەکان ژمارە (١٦) لە ساڵی (٢٠١٤) لە پەرلەمانی کوردستان دەرچووە و سەرۆکایەتی هەرێم پەسەندی کردووە، بەڵام لەبەرئەوەی ئەم یاسایە بە پێی پرەنسیپەکانی یاسای زمان دانەڕێژراوە و پێشوەختە زەمینەسازی لەڕووی سیاسەت و پلانی زمانی بۆ نەکراوە، بۆیە دەبینرێت، تەنیا وەک مەرەکەبی سەر کاغەز ماوەتەوە، بەڵکو دەتوانین بڵێین هەر بە مردوویی لە دایکبووە. ئەم پەیڕەو نەکردنەی یاسای زمانەکان لە لایەک و هاندانی بەرچاوی زار و تەنانەت شێوەزارەکانی زمانەکە لە لایەکی ترەوە. زمانی کوردی خستووەتە بەردەم کەناری دابەشبوونێکی فراوان، کە ڕەنگە بە دابەشبوون و توانەوەی نەتەوەی کورد کۆتایی بێت. هۆکاری ئەمەش بۆ نەبوونی سیاسەتێکی پتەوی زمان دەگەڕێتەوە. (دارا حەمید، ٢٠١٦: ٤٩-٥٥)

٣.٣ بوارەکانی سیاسەتی زمانی لە بۆتەی "یاسای زمانەکان"دا و کاریگەرییان لەسەر پێگەی زمانی کوردی:

سیاسەتی زمان وەکو قۆناغی پێش دەرچوونی یاسای زمان و داڕشتنی یاسای زمان لەسەر بنەماکانی سیاسەتی زمان و لایەنی جێبەجێکاری پلانی زمانی. هەندێک بواری هەیە تێیاندا خۆی دادەڕێژێت و دەبنە جێگای سەپاندن و شوێنی جێبەجێکردنی ئەو سیاسەتە. لە هەمانکاتیشدا کاریگەری ئەرێنی یان نەرێنی لەسەر پێگەی زمانی کوردی دروست دەکەن. لە خوارەوە گرنگترین ئەو بوارانە دەخرێنەڕوو لەگەڵ هێنانەوەی ماددەکانی تایبەت بەو بوارانە لە یاسای زمانە فەرمییەکان و کاریگەرییان لەسەر پێگەی زمانی کوردی دەخرێتە بەر شیکردنەوە:

1.بواری ڕاگەیاندن:

کەناڵەکانی ڕاگەیاندنی بیستراو و بینراو و خوێنراو، ماڵپەڕە ئەلیکترۆنییەکان و تۆڕە کۆمەڵایەتییەکان (فەرمی) لایەنێکی گرنگ و بوارێکی جێی بایەخە بۆ سیاسەتی زمانی و هەوڵدەدات زمانی (فەرمی)یان تێدا بەکاربهێنرێت، تاکو بتوانێت سەنگ و شکۆی زمانی تێدا بپارێزێت و گەشەی پێبدات.

لە بەشی (حەوتەم) ماددەی (٢٠) لە یاسای زمانە فەرمییەکان لە هەرێمی کوردستاندا ئاماژە بەوە دەکات، کە میدیا و ناوەندی کەلتووری بە زمانی کوردی دەبێت و تەنیا لە کاتی پێویستی زمانی دیکە بەکاردەهێنرێت. ئەمەش خاڵێکی بنەڕەتییە بۆ پێگەدان بە زمانی کوردی بەڵام ئەگەر بێت و یاساکە وەکو خۆی جێبەجێبکرێت. ئەوەی توێژینەوەکە بۆی دەرکەوتووە، زۆربەی میدیا و ناوەندە کەلتوورییەکان بە زمانی کوردینە، بەڵام تێبینی ئەوە دەکرێت، کە زمانی لە زۆربەی میدیاکان بە سەقەتی بەکاردێت. ئەمەش کاریگەری نەرێنی درووست دەکات و زمانەکە بەرەو قەیران دەبات.

2.بواری پەروەردە و فێرکردن:

پەروەردە بوارێکی فراوان و بنەڕەتییە لە سیاسەتی زمانیدا، چونکە لێرەدا پایەی زمانی نیشتیمانی (فەرمی) لە بەرامبەر زمانەکانی دیکە بە سەرجەم قۆناغەکان دیاریدەکات و

گۆڤاری قەڵای زانست
گۆڤارێکی زانستی وەرزی باوەڕپێکراوە لە لایەن زانکۆی لوبنانی فەرەنسی دەردەچێت-هەولێر-کوردستان-عێراق
بەرگی(١٠) – ژمارە(٢)، هاوین ٢٠٢٥
ژمارەی تۆماری نێودەڵەتی: ISSN 2518-6566 (Online) - ISSN 2518-6558 (Print)

پێویستە تێیدا دەرفەتی زێڕین بۆ زمانی (نیشتیمانی) بڕەخسێنرێت، تاکو پێگەی خۆی بەرامبەر زمانانی دیکە لەم بوارەدا لەدەست نەدات.

لە بەشی (پێنجەم) ماددەی (١٣) لە یاسای زمانە فەرمییەکان لە هەرێمی کوردستاندا دەڵێت: زمانی کوردی لە پەروەردە و پرۆسەی فێرکردن و خوێندن زمانی فەرمییە لە کوردستانی عێراقدا. ئەمە وەکو یاسا هەیە و تەواوە، بەڵام دەبێت ئەوە بزانریت کە (٨٥%)ی خوێندن و پێخوێندن لە هەرێمی کوردستاندا کوردییە و ئەمە تەنیا باسی قوتابخانە حکومییەکانە و باسی قوتابخانە ناحکومییەکانمان نەکردووە کە ئایا خوێندن بەکوردیان بە کوێ گەیاندووە. (چونکە ئەمەیان بۆ خۆی چەند توێژینەوەیەکی تایبەتی پێویستە) بەمەشدا دەردەکەوێت پلانی فێرکاری زمانی کوردی کاریگەری نەرێنی دەخاتە سەر پلانی پێگەی زمانی کوردی لە سیستەمی پەروەردەدا. (سەعد قازی،٢٠٢٠: ٣١٢) کەواتە جێبەجێکردنی ئەم ماددەیە لە یاسای زمانە فەرمییەکان تووشی کێماسی دەبێت و کاریگەری نەرێنی لەسەر پێگەی زمانی کوردی دروستدەکات. چونکە توێژینەوەکان لە قوتابخانە تایبەتەکان ئەوەیان دەرخستووە، کە بەهۆی خوێندن بە زمانی ئینگلزی لە قۆناغی بنەڕەتدا. نەوەیەک (جیلێک) پەیدابووە نەک هەر کوردی باش نازانێت، بەڵکو هەر کوردی نازانێت.

3.بواری کارگێڕی و بەڕێوەبردن:

بەکارهێنانی زمانی فەرمی لە مامەڵەکانی فەرمانگە حکومییەکان و نووسراوە فەرمییەکانی دامەزراوە کارگێڕی و بەڕێوەبەرایەتییەکان و نووسینی تابلۆکانیان و تابلۆی ئۆتۆمبیل دەبێت پەیڕەو بکرێت و ڕەچاوی یاسا و پێکهاتەی زمانەکەی تێدا بکرێت. بۆ ئەم مەبەستە پێویستە زمانەوانان ڕۆڵیان لە چاودێریکردن و وردبینی کردنی ئەم لایەنە هەبێت.

لە بەشی (چوارەم) ماددەکانی (٧،٨،٩) لە یاسای زمانە فەرمییەکان لە هەرێمی کوردستاندا کە تایبەتن بە زمانی دامودەزگاکانی حکومەت و دامەزراوەکانی دیکە، زمانی کوردی بە زمانی ئاخاوتن و نووسینی فەرمی سەرجەم دامەزراوەکان، زمانی پەیوەندی نێوان حکومەتی هەرێم و حکومەتی فیدراڵ، زمانی پەیوەندی لەگەڵ دامەزراوە بیانییەکان، زمانی ڕێککەوتنی هەرێم لەگەڵ لایەنە دەرەکیەکاندا دەناسێنێت و بە مەرجی دادەنێت. بەڵام لێرەدا ئەو پرسیارە دێتە

گۆڤاری قەڵای زانست
گۆڤارێکی زانستی وەرزی باوەڕپێکراوە لە لایەن زانکۆی لوبنانی فەرەنسی دەردەچێت-هەولێر-کوردستان-عێراق
بەرگی(١٠) – ژمارە(٢)، هاوین ٢٠٢٥
ژمارەی تۆماری نێودەڵەتی: ISSN 2518-6566 (Online) - ISSN 2518-6558 (Print)

پێش، کە ئایا تا چەند ئەم خاڵانە جێبەجێدەکرێت و سەنگ و شکۆی زمانی کوردی لەو پێگانەدا دەپارێزرێت؟ هەروەها ماددەکانی (١٠،١١،١٢) بۆ پێویستی بوونی نووسینی کوردی لەسەر تابلۆکان و تابلۆی ئۆتۆمبێلەکان تەرخانکراوە بەڵام دیسان زۆر بە کەمی جێبەجێکردنەکەی دەبینرێت و بگرە زۆرجار پێچەوانەکەشی دەبینرێت، هەندێجار لەلایەن خودی دەسەڵاتەوە کارە پێچەوانەکە ئەنجام دەدرێت. یەکێک لەوانە گۆڕینی تابلۆی ئۆتۆمبێلە. لە بەشی کارەکی توێژینەوەکە ئەم لایەنانە خراونەتە بەرپرسیار و شیکردنەوە.

وێنەی ژمارە (١) وێنەی تابلۆی ئۆتۆمبێل

پێشتر

ئێستا

ئەگەر سەیری وێنەی ژمارەی (١) بکەین، دەبینین لایەنی دەسەڵات خودی خۆی پێچەوانەی یاسای زمانە فەرمییەکان هەڵسووکەوتی کردووە، تابلۆی ئۆتۆمبێلی گۆڕیوە بۆ ئینگلیزی.

سەبارەت بە تابلۆی فرۆشگا و شوێنە بازرگانی و ڕێستورانت و جێگاکانی دیکە توێژینەوەکە لەو ڕێژەیەی وێنەی گرتوون، بەمشێوەیەی خوارەوەبووە:

گۆڤاری قەڵای زانست
گۆڤارێکی زانستی وەرزی باوەڕپێکراوە لە لایەن زانکۆی لوبنانی فەرەنسی دەردەچێت-هەولێر-کوردستان-عێراق
بەرگی(١٠) – ژمارە(٢)، هاوین ٢٠٢٥
ژمارەی تۆماری نێودەڵەتی: ISSN 2518-6566 (Online) - ISSN 2518-6558 (Print)

وێنەی ژمارە (٢) ڕێژەی بەکارهێنانی زمانی کوردی لە تابلۆکان

1.بواری ئابووری و بازرگانی:

بەکارهێنانی زمانی خۆماڵی (فەرمی) لەسەر؛ کەل و پەلی هاوردەکراو و نێردراو، بۆندە بازرگانییەکان، مامەڵە ئابوورییەکان، دراو، پوول، ڕەسم و باجەکان، سەرجەم نووسراو و ڕاگەیاندراوی شوێنە بازرگانییەکان. لە هەمانکاتدا پەیداکردنی بژێوی بە زمانی خۆماڵی دەبێتە خاڵی وەرچەرخانی زمان و پێگەکەی بەهێز دەکات. پەیڕەوکردنی ئەم لایەنانەی ئەم بوارە بێگومان سەنگ و قورساییەکی تایبەت بە زمانەکە دەبەخشێت و شکۆی بۆ دەگەڕێنێتەوە.

بەشی (شەشەم) سەرجەم ماددەکانی (١٤تاکو٢٠) لە یاسای زمانە فەرمییەکان تەرخانکراوە بۆ (زمانی کار و بازرگانی) بەکارهێنانی زمانی کوۆدی بۆ گشت کۆمپانیاکان بە پێویست دادەنێت. هەروەها زانینی زمانی کوردی بە مەرجی پێشینەیی دادەنێت بۆ بەدەستهێنانی کار و وەرگیران لە کارێک، ئەمە لە ئێستادا تەواو پێچەوانە بووەتەوە و زانینی زمانانی (ئینگلیزی و عەرەبی) مەرجی سەرەکی بە دەستهێنانی کارن. ئەمەش بووەتە هۆی نەمانهەستی گرنگی زمانی کوردی لای ئاخێوەرانی زمانەکە و کاریگەری نەرێنی لەسەر پێگەکەی بە جێدەهێڵێت بە هۆی ئەم دید و بۆچوونەی ئاخێوەرانییەوە. ماددەکانی تریش بۆ نووسینی سەر بەرهەمە

گۆڤاری قەڵای زانست
گۆڤارێکی زانستی وەرزی باوەڕپێکراوە لە لایەن زانکۆی لوبنانی فەرەنسی دەردەچێت-هەولێر-کوردستان-عێراق
بەرگی(١٠) – ژمارە(٢)، هاوین ٢٠٢٥
ژمارەی تۆماری نێودەڵەتی: ISSN 2518-6566 (Online) - ISSN 2518-6558 (Print)

هەناردەکرا و هاوردەکراوەکان تەرخانکراوە، کە دەبیت بە کوردی لەسەریان نووسرابێت، بەڵام بێگومان ئەمەش وەکو خۆی جێبەجێ ناکرێت و بازاڕەکان بگەڕێ بە سەدان بەرهەم دەدۆزیتەوە کە هیچ پیتێک نەک وشەیەکی کوردیشی لەسەر نییە.

2.بواری بازاڕگەری:

بازاڕ و شوێنی کار، جێگەی دەرکەوتنی زمان و پێگەکەیەتی، بۆیە پانتاییەکی گەورەی سیاسەتی زمانییە و تێیدا جەخت لە بەکارهێنانی زمانی (فەرمی) لەسەر تابلۆی شوێنکار و شەقام و بازاڕەکانی وەکو؛ فرۆشگا، قوتابخانە، نەخۆشخانە، میوانخانە و بازاڕەکان دەکرێتەوە. بە ڕەچاوکردنی یاسا ڕێزمانییەکانی زمانی کوردی، ئەوەی ئێستا لەم بوارەدا دەبینرێت، لە هەرەمەکێتی و شێواندنی زمانی کوردی زیاتر شتێکی تر نییە. (هەژار حوسێن و مستەفا ڕەزا، ٢٠١٩: ٥٢٧-٥٣٢) لە خاڵی ژوارەم نموونەی تابلۆکان و ڕێژەی بەکارهێنانی زمانی کوردی تێدا خراوەتەڕوو.

3.بواری مامەڵە یاساییەکان:

لێرەدا بۆ پاراستنی زمان دەبێت سەرجەم گرێبەست وڕێککەوتنەکان چ ناوخۆیی یان نێودەوڵەتی بن بە زمانی نیشتیمانی نووسرابن، ئەگەر زمانی دووەمیشیان تێدا بەکارهاتبێت. (ئازاد عزیز، ٢٠٢١: ١٧٩) ئاماژەی بە (احمد الضبیب،٢٠١٢: ١٩٧-١٩٨) کردووە. ئەمەش یەکێکی ترە لە ماددەکانی یاسای زمانە فەرمییەکان، بەڵام دیسان ئەمیش بەو شێوەیە پەیڕەو ناکرێت و زۆر لە شوێنە بازرگانییەکان و ڕێکخراوەکان لە گرێبەستەکانیان زمانی ئینگلزی یاخود زمانی عەرەبی بەکاردەهێنن.

4.بواری فەرهەنگ و ڕۆشەنبیری:

ئەم بوارە لە دانانی سیاسەتی زمانی پانتاییەکی گەورەی بەردەکەوێت و دەبێت لە هەموو جۆرە چالاکییەکی هونەری و ڕۆشەنبیری و کەلتووری، جەخت لەسەر بەکارهێنانی زمانی نیشتیمانی بکرێتەوە و بناغەی داڕشتنی سەرجەم کارەکان بێت.

بەشی (حەوتەم) لە یاسای زمانە فەرمییەکان تەرخانکراوە بۆ (زمانی فەرهەنگ و رۆشەنبیری) لە ئەنجامدانی هەر چالاکییەکی هونەرییدا ئەگەر بیانیش بێت، بەکارهێنانی زمانی کوردی بە مەرج داناوە. هەروەها بەرهەمهێنان یان نمایشکردنی هەر کارێکی هونەری و کەلتووری لە هەرێم پێویستە بە زمانی کوردی بێت یاخود وەرگێڕانی کوردی لەگەڵدا بێت.
لە زۆرێک لەو چالاکیانەی لە هەرێمی کوردستان ئەنجام دەدرێن، زمانی کوردی بەکاردێت، ئەمەش ئاسۆیەکی گەشە، بەڵام ئەوەی جێی داخە بەکارهێنانەکەی یان بە سەقەتییە و هەڵەی رێزمانی زۆری تێداە یاخود لە بەکارهێناندا دەکرێتە پەراوێزی زمانە بێگانەکان. ئەمەش مەترسییە بۆ سەر پێگەکەی و شکۆکەی دەشکێنێت.

5.بواری گەشتیاری:

بەکارهێنانی زمانی نیشتیمانی (کوردی) لە سەرجەم شوێنە گەشتیارییەکان و دەرکردنی رێبەرنامە بە زمانی کوردی و ناساندنی زمان و کەلتوور و مێژووی کورد بە گەشتیاران. هەروەها چاودێریکردنی شوێنە گەشتیاریەکان بۆ بەکارهێنانی زمانی (نیشتیمانی) لەسەر لیستەکانیان و ئاخاوتن پێی لە لایەن کارمەندەکانیانەوە لەلایەن پسپۆرانی ئەم بوارە کارێکی پێویستە.
لە یاسای زماندا ئەمەی سەرەوە باسکراوە بەڵام جێبەجێکردنی فەرامۆش و پشتگوێ خراوە.

6.ئاخێوەری زمان:

یەکێک لە لایەنە هەرە گرنگەکان، کە پێویستە سیاسەتی زمانی و دواتریش پلانی زمانی بۆ دابرێژرێت و لە یاسای زمانە فەرمییەکان بچەسپێندرێت و کاری لەسەر بکرێت، خودی ئاخێوەری زمانەکەیە. دەبێت دارێژەرانی سیاسەتی زمانی "دید/هەڵوێست"ی ئاخێوەر فەرامۆش نەکەن و کار بکەن بۆ دانانی سیاسەتێکی کاریگەر بۆ دروستکردنی هەستی ئەرێنی بۆ ئاخێوەرانی زمانەکە بەرامبەر زمانەکەی خۆیان، تاکو لە لەناوچوون بیپارێزن. چونکە ئەگەر ئاخێوەرانی زمانێک دیدێکی نەرێنییان بۆ زمانەکەیان هەبێت، ئەوا بێگومان پشتی تێدەکەن و تەنیا دەیهێڵنەوە، ئەمەش بە مەرگی زمانەکە لە تەنیاییدا کۆتایی دێت.

گۆڤاری قەڵای زانست
گۆڤارێکی زانستی وەرزی باوەڕپێکراوە لە لایەن زانکۆی لوبنانی فەرەنسی دەردەچێت-هەولێر-کوردستان-عێراق
بەرگی(١٠) – ژمارە(٢)، هاوین ٢٠٢٥
ژمارەی تۆماری نێودەڵەتی: ISSN 2518-6566 (Online) - ISSN 2518-6558 (Print)

ئەنجامەکان

لە کۆتاییدا توێژینەوەکە بەم ئەنجامانەی خوارەوە گەیشتووە:

١. سیاسەتی زمانی وەکو قۆناغی یەکەم و پلانی زمانی وەکو قۆناغی ناوەندی یاسای زمانەکان ڕۆڵ دەگێڕن و کاریگەری ڕاستەوخۆیان لەسەر پێگەی زمان دەبێت.

٢. پێگە و شکۆی زمان وابەستەی سیاسەتی زمانییە، جا ئەو سیاسەتە چ سیاسەتێکی ئاشکرا بێت، کە لە شێوەی یاسای زمانیدا دەردەکەوێت، یاخود سیاسەتی نائاشکرابێت، کە لە هەڵوێستی ئاخێوەرانی زمانێکدا خۆی دەبینێتەوە. کاریگەری ڕاستەوخۆیان لەسەر پێگەکەی هەیە و دەبنە پارێزەر/لەناوبەری زمانێک، بە واتایەکی تر؛ یاسای زمانی دەبێتە چوارچێوەیەکی یاسایی بۆ سیاسەت و پلانی زمانی تاکو زمانێک و پێگەکەی بپارێزێت، یاخود پلان بۆ لەناوبردنی زمانێک یان چەند زمانێک دابنێت.

٣. ئەوەی توێژینەوەکە لەسەر یاسای زمانی لە پەیوەندی لەگەڵ پێگەی زمانی پێیگەیشتووە، ئەوەیە؛ کە ئەو یاسا زمانییەی لە هەرێمی کوردستاندا هەیە، ماددەی زۆر باشی تێدایە و پێویستە زیاتر گرنگی پێبدرێت و جارێکیتر بە سەرپەرستی زمانەوانەکان دابڕێژرێتەوە. بەڵام لە ڕووی جێبەجێکردنەوە، کەم و کوڕی زۆری تێدایە، بگرە زۆرێک لە ماددەکان پێچەوانەکەیان جێبەجێدەکرێت. ئەمەش دەبێتە هۆی لاوازکردنی پێگەی زمانی کوردی.

٤. دیمەنە زمانییەکان (تابلۆکان)، کە لایەنێکی گرنگی دەرخستنی سیاسەتی زمانیین،لە هەرێمی کوردستاندا لە بەرژەوەندی پێگەی زمانی کوردی نین. چونکە ڕێژەی (٪٧٧)ی دیمەنە زمانییەکان بە زمانی ئینگلیزی و عەرەبین و تەنیا (٪٢٣)یان بە کوردی نووسراون.

سەرچاوەکان

ا- بە زمانی کوردی:

1. ئازاد عەزیز. (٢٠٢٢) . سیاسەت و پلانی زمان لە ڕاگەیاندندا کەناڵە ئاسمانییە کوردییەکان لە هەرێمی کوردستان بە نموونە. زانکۆی سەلاحەدین/هەولێر. تێزی دکتۆرا.
2. ئاشتی ئەحمەد حەسەن .(٢٠٢٢). ئاریشەکانی پەروەردەی جووتزمانی لە پرۆسەی فێرکردندا بازنەی یەکەمی خوێندن بە نموونە. زانکۆی گەرمیان. نامەی ماستەر.
3. ئاگری ئیسماعیل نەژاد. (٢٠٢٢). وتووێژ لەگەڵ جەعفەر شێخولئیسلامی .تیشک، ژ.٦٣،٢٢٢-٢٣٥.
4. ئومێد بەرزان. (٢٠١٦). پلانی زمانی و ئاسایشی زمانی نەتەوەیی. گۆڤاری زانکۆی سلێمانی، ژ: ٥٠، ٩-٢٦.
5. تاریق جامباز. (٢٠١٤). بوونی نەتەوە و سیاسەتی زمان. هەولێر: چاپخانەی حاجی هاشم.
6. خۆشناو عەزیز و عومەر مەحمود. (٢٠١٧). کورد و پلانسازی زمان. گۆڤاری زانکۆی کۆیە، ژ.٤٢، ٥-٥٢.
7. دارا حەمید. (2011). یاسای زمانەکان. هەولێر: چاپخانەی ڕۆژهەڵات.
8. دارا حەمید. (٢٠١٦). زمانی کوردی لەنێوان سیاسەتی زمان و پلانی زماندا. *گۆڤاری زانکۆی سلێمانی، ژ: ٥٠،* ٤٥-٥٦.
9. دارا حەمید. (٢٠١٧). یاسای زمانەکان و دۆخی ئێستای زمانی کوردی. *گۆڤاری زانکۆی ڕاپەڕین، ژ.١٣،* ٢٦٥-٢٧٦.
10. ڕەحیم سورخی. (٢٠٢١). حکوومەتمەندیی زمان لە ئیستعماری ناوخۆیی ئێراندا. *گۆڤاری تیشک، ژ: ٦١ ،* ٢٤-٣٩.
11. سەعد عبدالرزاق قازی. (2020). *سیاسەت و پلاندارێژیی زمانی لە سیستەمی پەروەردەی هەرێمی کوردستاندا*. هەولێر: تێزی دکتۆرا.
12. سەلام ناوخۆش. (٢٠١١). یاسای زمانە ناوچەییەکان. *زمانناسی، ژ.١٢،* ١١١-١١٧.
13. محەمەد مەعروف فەتاح. (٢٠١٠). *لێکۆڵینەوە زمانەوانییەکان*. هەولێر: چاپخانەی ڕۆژهەڵات.
14. نەریمان عەبدوڵڵا خۆشناو. (٢٠١٨). سیاسەتی زمان چەمک و ڕێکارەکانی. *گۆڤاری ئەکادیمیای کوردی، ژ.٤١،* ٧-٤٢.
15. نەوزاد ئەنوەر و تەلار صباح. (2017). ململانێ و بەریەککەوتنی زمانەکان و کاریگەرییان لەسەر زمانی دایک. *ResearchGate*.

16. هەژار حوسێن و مستەفا ڕەزا. (٢٠١٩). پلانی زمانی و هەنگاوەکانی پاراستنی زمانی کوردی. *گۆڤاری زانکۆی ڕاپەڕین، ژ: ١*، ٥١٥-٥٣٦.

ب- بە زمانی عەرەبی:

17. نجوى فيران (د). (٢٠١٨). المواقف و السلوكات اللغوية (التحيز و الاختيارات اللغوية). *مجلة تاريخ العلوم*، عدد: *الحادي عشر*، ١٤٨-١٥٩.
18. لويس جان كالفي ت: د.حسن حمزة. (٢٠٠٨). *حرب اللغات و السياسات اللغوية*. بيروت: المنظمة العربية للترجمة.
19. حسين داورى. (١٣٩٩). سياست و برنامەريزى زبانى. *راهبرد فرهنک، ش: ٤٩*، ٧-٣٥.

ج – بە زمانی ئینگلیزی:

1. -E.Shohamy,. (2006). *Language Policy: Hidden Agendas and New Approaches .* London and New York: Routledge.
2. -Bernard Spolsky. (2007 no.1). Towards a Theory of Language Policy. *WPEL*.
3. -Fishman, J.A. (1989). Status planning for endangered languages. *Language reform, Vol.IV*.
4. -H.G.Schiffman, . (1996). *Linguistic Culture and Language Policy.* London and New York: Routledge.
5. -Kendal A. King & Lyn Wright Floge. (2017). Family Language Policy. In T. M. McCarty (Ed.), *Language Policy and Political Issues in Education* (third edition ed., pp. 315-327). Springer, Cham.
6. -Lloyd Hill. (2010 vol.39). Language and status. *Stellenbosch Paper in Linguistics*, 41-58.
7. -Ulrich Ammon. (1989). *Status and Function of languages and Language Varieties.* Berlin: Walter de Gruyter.
8. -Xiao Lan Curdt-Christiansen&Weihong Wang. (2018). Parents as agents of multilingual education:Family language planning in China. *Language, Culture and Curriculum*, 1-20.

گۆڤاری قەڵای زانست
گۆڤارێکی زانستی وەرزی باوەڕپێکراوە لە لایەن زانکۆی لوبنانی فەرەنسی دەردەچێت-هەولێر-کوردستان-عێراق
بەرگی(١٠) – ژمارە(٢)، هاوین ٢٠٢٥
ژمارەی تۆماری نێودەڵەتی: ISSN 2518-6566 (Online) - ISSN 2518-6558 (Print)

Language policy and planning in the context of language law and their role in preserving the status of the Kurdish language

Asst. Lect. Shalaw Saleh Hamagharib
Department of Kurdish language, College of languages, Salahaddin University, Erbil, Kurdistan Region, Iraq.
Email: Shallaw.hamahamagharib@su.edu.krd

Asst. Prof. Dr. Mizgin Abdulrahman Ahmad
Department of Kurdish language, College of languages, Salahaddin University, Erbil, Kurdistan Region, Iraq.
Email: Mizgin.abdurahman@su.edu.krd

Keywords: *Language Policy, Language Planning, the Low of Language, Language Status, Language Prestige*

Abstract:
In today's world, language policy, planning, and law are current issues of interest to researchers and linguists. These aspects can have a positive or negative impact on languages and are involved in the preservation or destruction of one or more languages. That is why they are of great importance in linguistic research and the formulation of state policies. This paper summarizes a doctoral thesis entitled (The Position of Kurdish Language in the Context of Language Policy). Here he tries to explain each area of language policy and law and present their relationships and complementarities. At the same time, it should highlight their role in preserving/destroying and enhancing/lowering the status and dignity of the Kurdish language and analyze the developments and consequences of the implementation and non-implementation of the language law. In other words, the study focuses on an important and sensitive issue of this stage of the Kurdish language, which is its position and aims to explain the impact of the language law as a constitutional

گۆڤاری قەڵای زانست
گۆڤارێکی زانستی وەرزی باوەڕپێکراوە لە لایەن زانکۆی لوبنانی فەرەنسی دەردەچێت-هەولێر-کوردستان-عێراق
بەرگی(١٠) – ژمارە(٢)، هاوین ٢٠٢٥
ژمارەی تۆماری نێودەڵەتی: ISSN 2518-6566 (Online) - ISSN 2518-6558 (Print)

stage and complement language policy and plan. So that it can become a viewpoint for the right direction for the future of the Kurdish language.

سياسة اللغة والتخطيط في سياق قانون اللغة ودورها في الحفاظ على مكانة اللغة الكوردية

ملخص:
في عالم اليوم، تعد سياسة اللغة والتخطيط والقانون من القضايا الحالية التي تهم الباحثين واللغويين. يمكن أن يكون لهذه الجوانب تأثير إيجابي أو سلبي على اللغات وتشارك في الحفاظ على لغة واحدة أو أكثر أو تدميرها. ولهذا السبب فهي ذات أهمية كبيرة في البحث اللغوي وصياغة سياسات الدولة. يلخص هذا البحث رسالة دكتوراه بعنوان (مكانة اللغة الكردية في سياق السياسة اللغوية). يحاول هنا شرح كل مجال من مجالات سياسة اللغة وقانونها وعرض علاقاتها وأوجه تكاملها. وفي الوقت نفسه، ينبغي تسليط الضوء على دورهم في الحفاظ على/تدمير وتعزيز/تقليل مكانة وكرامة اللغة الكردية وتحليل التطورات والعواقب المترتبة على تنفيذ وعدم تنفيذ قانون اللغة. بمعنى آخر تركز الدراسة على قضية مهمة وحساسة لهذه المرحلة من مراحل اللغة الكردية وهي موقفها وتهدف إلى توضيح تأثير قانون اللغة كمرحلة دستورية ومكملة لسياسة وخطة اللغة. حتى تصبح وجهة نظر للاتجاه الصحيح لمستقبل اللغة الكردية.